

Вищезазначені обставини дають нам підстави для висновку, що існуючий інститут заочного розгляду не забезпечує ефективність цивільного судочинства, тобто за своїм правовим регулюванням не ставить перед собою за мету виконання завдань цивільного судочинства, визначених у ст. 1 ЦПК.

Викладене вище свідчить про доцільність скасування інституту заочного розгляду або, принаймні, його трансформацію у спрощене провадження, яке має відбуватись без проведення судового засідання, адже немає сенсу у судовому засіданні з участю одного позивача досліджувати подані ним докази і проводити дебати (при цьому, необхідність допиту свідків чи проведення судової експертизи має бути підставою для розгляду справи в звичайному порядку). Таке спрощене провадження має чимось нагадувати наказне провадження, проте з викликом позивача (третьої особи) та без проведення судового засідання з його всіма етапами (наприклад, немає потреби у справах про розірвання шлюбу досліджувати в судовому засіданні «стандартні» докази та проводити дебати). Засідання в таких справах мають відбуватись в формі співбесіди із позивачем.

1. *Фурса С. Я.* Цивільний процес України: Проблеми і перспективи : Науково-практичний посібник / С. Я. Фурса, С. В. Щербак, О. І. Євтушенко. – К. : Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2006. – С. 5. 2. *Навроцька Ю. В.* Заочний розгляд справи в цивільному процесі України : монографія / Навроцька Ю.В. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – С. 5-6. 3. *Позовне провадження*: монографія / В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, П. І. Радченко та ін.; за ред. В. В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 11. 4. *Кураєв Т. Л.* Проблеми заочного производства в гражданском процессе РФ / Т. Л. Кураев // Сибирский Юридический Вестник. – 2004. – № 3. 5. *Черных И. И.* Заочное производство в гражданском процессе / Черных И.И. – М.: 2000. – С. 9. 6. *Узагальнення Верховного Суду України «Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsen.nsf/0/3263C68D479AC662C325737F00210020?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=3263C68D479AC662C325737F00210020&Count=500&>. 7. *Проблеми оптимізації цивільного процесу в сучасних умовах судової реформи*: збірник наукових матеріалів круглого столу (с. Залізний Порт, Херсонська обл., 28-29 травня 2010 р.) / за заг. ред. О. Д. Крупчана, В. І. Бобрика. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. – С. 6. 8. *Халдеева И. А.* Некоторые проблемы гражданского процессуального законодательства на современном этапе / И. А. Халдеева // Юридическое образование и наука. – 2012. – № 3. – С. 40.

УДК 347.12

Є. А. ТАЛИКІН

СИСТЕМА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ФОРМ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ АКТИВ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ

Стаття присвячена дослідженню загальних засад розбудови системи процесуальних форм перегляду судових актів в господарському судочинстві. Автор аналізує мето-

---

© ТАЛИКІН Євген Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

дологічні підходи до формування стадій перевірки судових актів. Підкреслюється значення функціонально-цільової спрямованості перевірочних стадій та інстанційної будови судової системи.

Ключові слова: процесуальна форма, перегляд, гарантія, функція, інстанція.

Талыкин Е.А. Система процессуальных форм пересмотра судебных актов в хозяйственном судопроизводстве : общие основы развития

Статья посвящена исследованию общих основ системы процессуальных форм пересмотра судебных актов в хозяйственном судопроизводстве. Автор анализирует методологические подходы к формированию стадий проверки судебных актов. Подчеркивается значение функционально-целевой направленности проверочных стадий и инстанционного строения судебной системы.

Ключевые слова: процессуальная форма, пересмотр, гарантия, функция, инстанция.

Talykin Evgen. System of procedural forms of revision of judicial acts in economic legal proceedings: general bases of development

Article is devoted to research of the general bases of system of procedural forms of revision of judicial acts in economic legal proceedings. The author analyzes methodological approaches to formation of stages of verification of judicial acts. Value of a functional and target orientation of test stages and instantsionny structure of judicial system is emphasized.

Key words: procedural form, revision, guarantee, function, instance.

Вирішення господарського спору за логікою послідовних операцій отримує завершення із постановленням господарським судом першої інстанції рішення. Між тим, господарське судочинство регламентує діяльність послідовуючих судових інстанцій, що втілюється в апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження по перегляду Верховним Судом України та провадження по перегляду за нововиявленими обставинами. Ці стадії є невід'ємною частиною господарської процесуальної форми.

Перевірка судових рішень детально досліджується в процесуальній науці. Сучасним характером та вираженою галузевою спрямованістю відрізняється робота Л. М. Ніколенко «Перегляд судових актів у господарському судочинстві». Системний підхід до вирішення глобальних наукових і практичних проблем, пов'язаних із переглядом судових актів, втілений в працях О. А. Борисової, К. В. Гусарова, Л. О. Терехової. Велими докладно аналізуються окремі способи перегляду в дослідженнях таких авторів як З. Х. Албегова, Т. Т. Алиев, К. В. Балакин, В. Е. Беляневич, К. М. Біда, М. М. Бородін, С. В. Глущенко, В. В. Грязева, О. М. Губин, М. Д. Дзагурова, І. М. Зайцев, А. О. Згама, О. В. Караваева, В. М. Коваль, О. А. Ломакіна, Д. Д. Луспеник, М. О. Орлов, А. Й. Осетинський, М. С. Осипова, Л. Н. Павлова, М. Ш. Пацация, І. О. Подвальний, М. І. Сірій, О. М. Сискова, О. Ю. Скворцов, О. С. Смагіна, С. В. Степанов, В. І. Татьков, Г. П. Тимченко, О. М. Трач, Є. А. Чернушенко, Ю. Л. Шеренін та цілого ряду інших. Однак, з позиції процесуальної форми наукові дослідження не відзначаються повнотою охоплення наявних питань. Наразі стали концептуальні засади розбудови процесуальної форми перегляду актів господарського суду відсутні. Отже, метою цієї статті є загальні засади розбудови системи процесуальних форм перегляду судових рішень.

Звернення до наукової спадщини виявляє різноманіття методологічних підходів дослідження перегляду. Ряд авторів пропонують аналіз перегляду судо-

вих актів в аспекті стабільності. Іншим потужним напрямком є дослідження в контексті виправлення судових помилок. Значну увагу приділяють науковці гарантійному навантаженню оскарження та перегляду. У цьому різноманітті з'ясування процесуальної форми перегляду судових актів у господарському судочинстві вимагає визначення вихідних положень та основних векторів дослідження. Навряд чи обґрунтованим буде заперечення справедливості представлених в теорії процесуального права поглядів на перегляд судових актів, багатогранність та змістовна широта якого є основною причиною плюралізму наукових думок. Однак, обраний нами контекст дослідження зобов'язує до пошуків певних сутнісних орієнтирів та критеріїв змістовної відповідності, якими, на наш думку, є функціонально-цільові установки перегляду судових актів господарського суду. Адже саме причини виникнення і існування перегляду процесуальних актів є визначальними для його процесуальної форми.

Вельми показовим є звернення до історії становлення перегляду. Він належить до одного з пізніх здобутків правової цивілізації. Так, С. А. Чернушенко, аналізуючи історію основного способу оскарження судових актів – апеляції, приходить до висновку, що він виник на певній стадії розвитку держави¹. На нашу думку, це свідчить про те, що правозастосування та власне судова функція не вимагає наявності перегляду як такого. Перегляд є показником високого рівня розвитку процесуальних інститутів, належить до явищ другого порядку – тих, що покликані забезпечити справедливість функціонування необхідних складових судового вирішення конфліктів. Разом з тим, сучасний судовий процес є неможливим без існування засобів перевірки судових рішень, і ця тенденція рівною мірою реалізована в усіх цивілізованих державах світу. Перегляд виконує такі завдання, вирішення яких за допомогою інших засобів є неможливим, чим довів свою функціональну необхідність та став невід'ємною частиною судочинства.

Значна частина авторів схильна вбачати сутнісне призначення перегляду у виправленні судових помилок. До прикладу, усунення судової помилки вищестоящим судом Л. О. Терехова вважає компонентом механізму судового захисту². Своєрідне пояснення причини виникнення усіх форм перегляду судових актів наводить М. О. Орловим. Автор вважає, що такою є необхідність ослаблення боротьби інтересів різних соціальних груп, зняття соціальної напруги. Вказане явище виникло одночасно або дещо пізніше утворення тієї чи іншої держави та було покликане виконувати стабілізаційну функцію. Розгляд соціальних конфліктів державними органам виявив безспірну перевагу в порівнянні з рішеннями роду або племені – сильніша (фізично) сторона втрачала право на свавілля. Разом з тим з'явилася вірогідність вчинення судової помилки та можливість зловживання владними повноваженнями³.

З такими позиціями ми можемо погодитися тільки частково. Звернення до суті категорії «судова помилка» відкриває велику кількість питань, недостатньо з'ясованих у сучасному процесуальному праві. Так, дія принципів змагальності і диспозитивності істотно корегує зміст помилки в контексті невідповідності рішення господарського суду обставинам справи. Проблема об'єктивної істини в якості мети судочинства виявляє явну конфронтацію з диспозитивними засадами оскарження. Значна доля суб'єктивізму при визначенні наявності помилки унеможливує встановлення об'єктивних меж цього поняття. Не знаходить пояснення факт неспроможності усунення тих помилок, про які особи, що беруть участь у справі, не заявляють. Залишається осторож концепції виправлення помилок байдужість

касаційної інстанції до помилок у сфері встановлення фактичних обставин справи. Не вкладається в загальну картину інститут перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами. Л. О. Терехова підкреслює, що судова помилка може мати місце тільки при винесення підсумкової постанови у справі, в якій закріплений результат судової діяльності⁴, що певною мірою нівелює значення правомірності процесуальних дій та судових процедур, що мають місце до вирішення справи. Тому, на нашу думку, пояснення сутності перегляду через спрямованість на усунення помилок представляє собою закономірний наслідок реалізації в радянському процесі ідей об'єктивної істини і тому втрачає самостійне значення в сучасних умовах.

Не досить вдалим видається і звернення до категорії «перевирішення» справи, та пов'язаної з нею ідеї двоінстанційності⁵. У вітчизняній науці відповідна концепція ретельно розроблена К. В. Гусаровим, яким дається інтерпретація принципу двоінстанційності як мінімального стандарту доступності правосуддя, враховуючи діалектику розвитку національного процесуального законодавства у контексті єдності існуючих форм перегляду судових рішень⁶. Доречно зауважити, що О. В. Караваєвою пропонується включити в систему принципів цивільного процесуального права принцип контролю за відповідністю судових актів закону (подвійної підсудності), оскільки даний принцип характеризує сутність інстанційної системи, основною ознакою якої є можливість розгляду справи по суті двома інстанціями⁷. На нашу думку, відповідне обґрунтування є придатним тільки для апеляції (хоча в науці зустрічаються і думки про існування «трохінстанційності»⁸), та не здатне пояснити існування інших форм перегляду. По-друге, навіть модель повної апеляції представляє собою досить усічену форму в порівнянні з розглядом в суді першої інстанції. А інакше і не може бути, адже недопустимим є ігнорування попереднього процесу. Розмежування функцій різних інстанцій вимагає відмовитися від ідеї «перевирішення» як сутності перегляду.

Окремо слід зупинитися на конкуренції понять «перегляд» та «перевірка», яка є предметом наукових обговорень. О. А. Борисовою доводиться, що зміст діяльності судів з перевірки та перегляду судових актів істотно різняться. Для перевірки характерні наступні ознаки: здійснюється судом вищої інстанції при здійсненні контролю законності і обґрунтованості судового акту, як правило, з метою виявлення та виправлення судової помилки, що не пов'язано з відновленням провадження у справі. Перегляд же здійснюється тим судом, котрий прийняв спірний судовий акт з метою виявлення таких обставин, котрі впливають на результат початкового вирішення справи, а не з метою виявлення та виправлення судової помилки, що призводить до скасування раніше прийнятого акту та відновлення провадження у справі і закінчується прийняттям судового акту⁹. Аналогічні міркування у вітчизняній літературі висловлені Г. П. Тимченком¹⁰, Л. М. Ніколенко¹¹.

Звісно, відмічені авторами акценти заслуговують на увагу, однак їх значення реалізується, здебільшого, в доктринальній площині. Варто зауважити, що окрім розмежування інстанцій інші запропоновані критерії відмінності перегляду та перевірки мають вельми оціночний характер. Зі свого боку ми вважаємо за необхідне відмітити, що поняття «перегляд» використовується по відношенню до такого об'єкту як господарська справа, в той час як поняття «перевірка» стосується судового акту. Враховуючи правову природу актів господарського суду,

які є результатом і підсумком процесу розгляду, об'єктом незадоволення учасників процесу може бути не тільки рішення, але і весь судовий розгляд. До винесення рішення дії суду по розгляду спору не підлягають оскарженню, перегляду чи ревізії зі сторони (що є важливою складовою постулату незалежності суду). Незначні виключення з цього правила не змінюють його суті. Допущені господарським судом порушення (зловживання, некомпетентність, тяганина, упередженість тощо) чи помилки можуть бути усунуті тільки вищестоящим судом внаслідок оскарження і перегляду, об'єктом яких є рішення. Тому норми про перегляд містять в собі не тільки вимоги до перевірки рішення господарського суду, але і усього процесу розгляду (наприклад, ч.2, 3 ст. 104 ГПК України). Це положення має важливе значення з огляду на дотримання судами першої інстанції вимог господарської процесуальної форми під час розгляду справи, винесення ухвал тощо, та підкреслює, що рішення має сприйматися не тільки як акт-документ, але і як закономірний результат процесу розгляду. Отже, незалежно від використаних термінів, будь-то «перегляд» чи «перевірка», контроль та оцінка якості відправлення правосуддя мають бути орієнтованими не тільки на акти господарського суду, але і на весь процес розгляду господарської справи.

Деякі вчені вважають центральною рисою перегляду поняття судового контролю. Так, В. Ю. Кірсанов обстоює ідею про те, що провадження по перегляду судових рішень є формою судового контролю¹². В таке розуміння істотно втручаються диспозитивні начала оскарження, які корегують контрольне призначення перегляду.

На нашу думку, основне призначення перегляду є гарантійним, оскільки перегляд представляє собою той процесуальний засіб, що гарантує справедливий, законний та обґрунтований розгляд і вирішення справи. Гарантійна спрямованість перегляду всебічно підтримується в літературі. Так, про глибокий вплив апеляції на психологічне сприйняття сторонами та суспільством взагалі рішення як справедливого та підвищення довіри до суду як державної інституції стверджували науковці ще у позаминулому столітті¹³. Заслуговують на увагу висновки К. В. Гусарова, який з позицій сучасних стандартів правосуддя доводить, що право на справедливий судовий розгляд слід розглядати як систему процесуальних гарантій¹⁴. Визначення окремих форм перегляду в через категорію гарантії наводиться Л. М. Ніколенко¹⁵, А. О. Ломакіною¹⁶.

На нашу думку, саме гарантійне призначення є тією ідеєю, що створює основу існування перегляду. Воно безпосередньо викликане необхідністю нейтралізації суб'єктивізму суддів, упередженості, низької кваліфікації, помилок, корупції тощо. Загальна функціонально-цільова спрямованість перегляду визначається в руслі усунення впливу суб'єктивних чинників і у такий спосіб забезпечення справедливості, законності та обґрунтованості судових актів. Механізм реалізації гарантійної функції перегляду в тому, що не тільки реальний перегляд та зміна неправильних рішень мають правовий вплив, але і сама можливість оскарження створює стандарт суддівської діяльності та вимоги до судових актів.

Разом з тим, предметна спрямованість гарантійного призначення перегляду відзначається множинністю об'єктів. В ході історичного розвитку первинна спрямованість на забезпечення відповідності судових актів дійсним життєвим обставинам, подолання суб'єктивізму, помилок, упередженості доповнюється завданнями сприяння формуванню однотайності судової правозастосувальної практики та забезпечення відповідності вітчизняної судової практики міжнародним зо-

бов'язанням України. Ускладнення правового життя, специфіка реалізації наявних завдань вимагає диференціації процесуальних форм перегляду. Світова практика демонструє приклади функціонування різноманітних форм перегляду, які постійно змінюються та удосконалюються. На сучасному етапі вітчизняне господарське судочинство передбачає апеляційний перегляд, касаційний перегляд, перегляд судових рішень Верховним Судом України, перегляд за нововиявленими обставинами.

Однак, при усьому позитиві реалізації гарантійної функції перегляду, множення судових інстанцій містить в собі потенційну загрозу. Перш за все йдеться про дію принципу «res judicata», в світлі якого остаточне судове рішення не може бути змінене. Науковці звертаються до проблеми численності форм перегляду, яка спричиняє негативний ефект. Так, про необхідність обмеження інстанційної системи судових установ тільки необхідними та достатніми ланками, кожна з яких не повторює інших та відмінна від них за своїми завданнями та метою говорить І. О. Подвальний¹⁷. Інші автори наголошують, що законодавцем не враховані положення теорії процесуальних правовідносин та теорії законної сили судових рішень при встановленні системи перегляду, що містить чотири інстанції¹⁸. Подолання законної сили судового акту може відбуватися тільки у виключних випадках¹⁹. О. О. Борисова наголошує на необхідності дотримання послідовності при перевірці актів судовими інстанціями, що дозволить судам не підняти діяльність іншої перевіркової інстанції, розподілити навантаження на суди та суддів, підвищити ефективність судового захисту²⁰.

Неприпустимо, щоб процесуальні механізми перегляду судових актів, створені з метою гарантій справедливості судового розгляду, через прорахунки законодавця та деформацію судової практики перетворювалися на зайвий тягар, що переобтяжує судовий механізм захисту. Кожна нова форма перегляду збільшує шлях до правової визначеності, зменшує значення першої інстанції, стає додатковим дільником судової влади. Недоліки процесуальної форми перегляду призводять до дисбалансу стадій процесу, викривлення суті процесуальних відносин, знищення фактичної ролі інших процесуальних гарантій та механізмів. Тому надважливим завданням розбудови господарського судочинства є зважена конструкція процесуальних форм перегляду, гармонізація структури господарського процесу.

М. Ш. Пацация пише, що формування ефективної системи перевірочних інстанцій арбітражного суду неможливе без усвідомлення того, для вирішення якого соціального завдання створена сучасна судово-арбітражна система і яка самостійна ціль (та, відповідно, процесуальні засоби) кожної із наявної та/або запропонованих *de lege ferenda* перевірочних інстанцій, без чого неможливо, щоб вони взаємно доповнювали, а не дублювали одна одну²¹. Це виключно важлива позиція, яка вимагає всебічного запровадження в законодавство та теорію господарського процесуального права.

Набрання рішенням законної сили повинно мати своїм наслідком його неспростовність, незмінність та усувати будь-які сумніви в остаточному характері. Тому сумнів в справедливості, законності і обґрунтованості рішення господарського суду повинен мати чітко окреслені межі як в процедурному так і в часовому відношенні. Обмеження перегляду лише необхідними діями обумовлюється і з огляду на ефективність судової діяльності, забезпечення авторитету суду в суспільстві. Виходячи з викладеного, в якості важливої засади побудови системи

процесуальних форм перегляду висловимося за послідовну реалізацію недопустимості дублювання функціонального призначення окремих форм. Кожна наявна процесуальна форма перегляду повинна мати власне функціональне призначення в системі процесуальних відносин, котре є визначальним для її моделі в усіх істотних рисах.

Окрему увагу слід приділити суб'єктам перегляду. Зв'язок між процесуальною формою перегляду та інстанцією, що його здійснює, є беззаперечним. Так, А. Й. Осетинським доводиться, що роль та місце касаційної інстанції господарської юрисдикції обумовлюється принципом спеціалізації судів, інстанційною моделлю побудови судової системи та характером взаємозв'язків на рівні системи спеціалізованих господарських судів, судової системи України в цілому та у форматі національної правової системи²². Аналогічні міркування будуть справедливими і по відношенню до інших інстанцій.

Мова йде не тільки про послідовне розмежування функцій, зосередження яких в одних руках є недоцільним та неефективним. Йдеться про те, що виконання кожного із спеціалізованих завдань перегляду вимагає наявності відповідних якостей у суб'єкта, що його виконує. Для надання перегляду властивості авторитетності та підвищення довіри до його результатів обов'язковою умовою є вищий кваліфікаційний рівень та більші гарантії незалежності суду, що його здійснює. У відповідності до класичних уявлень про судову систему суд другої інстанції має складатися з більш кваліфікованих суддів, що мають більший стаж роботи²³. Об'єктивна оцінка судового акту як справедливого, законного і обґрунтованого має виходити від вищестоящої інстанції. Формування одностайної судової практики може бути оптимальним чином здійснене тільки судовим органом, що функціонує в масштабі усєї держави.

Окреме місце займає перегляд за нововиявленими обставинами, який в літературі відчуває критику у зв'язку з позаінстанційним характером²⁴. Навряд чи подібні зауваження мають рацію. Основним чинником визначення суб'єкта перегляду має бути його максимальна придатність до виконання поставлених завдань. Об'єктивно наявні факти вимагають скасування наявного рішення. Оскільки йдеться про необхідність первинного сприйняття фактів, оцінки їх впливу на винесене раніше рішення, то діяльність така має здійснюватися судом тієї інстанції, що ухвалив попереднє рішення, із збереженням форми та можливостей попереднього розгляду. Тому позаінстанційність перегляду за нововиявленими обставинами жодною мірою не порушує, а навпаки, підкреслює наявність жорсткого зв'язку між процесуальною формою перегляду та інстанцією, що його здійснює.

Дослідники ефективності перегляду відмічають, що однією з обставин, що заслуговує на врахування, є наявність (або відсутність) довіри тих верств суспільства, котрі здійснюють підприємницьку та іншу економічну діяльність, до системи перевірочних інстанцій суду (йдеться про арбітражний суд). Якщо вона викликає їх недовіру, то у цьому випадку неодмінно виникає питання про її модернізацію, включаючи створення додаткової перевірочної інстанції²⁵. Але чи веде множення інстанцій до покращення якості судочинства? Чи не слід звернутися до оптимізації їх роботи? Ці питання актуальні для вітчизняного господарського судочинства як ніколи. Не секрет, що паралельне функціонування Вищого господарського суду України та Верховного Суду України є приводом для обвинувачень в неефективності господарського судочинства, становить предмет активної критики та продукує найрізноманітніші пропозиції щодо шляхів подолання про-

блеми. Ця проблема – одна з багатьох, спровокованих відсутністю загальної концепції господарського судочинства та місця в ньому перегляду судових актів. Логіка розвитку процесуальних відносин поступилася політичній волі та факту конкуренції судових інстанцій, які легше наділити компетенцією, ніж реформувати. Такий вплив інстанційності на формування системи процесуальних форм перегляду є явно негативним прикладом. Отже, на нашу думку сучасне господарське судочинство потребує системи процесуальних форм перегляду судових актів, в основі якої має перебувати ідея диференціації функціонального призначення окремих процесуальних форм та інстанційна структура господарської юрисдикції.

1. Чернушенко Є. А. Апеляційне оскарження в цивільному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук / Чернушенко Є.А.; Одеська Національна юридична академія. – О., 2004. – С. 4. **2. Терехова Л. А.** Право на исправление судебной ошибки как компонент судебной защиты: дис. ... д-ра. юрид. наук / Терехова Л. А. – Екатеринбург, 2008. – С. 19. **3. Орлов М. А.** Пересмотр решений, не вступивших в законную силу, в российском арбитражном процессе: дис. ... канд. юрид. наук / Орлов М.А. – Саратов, 2002. – С. 9. **4. Терехова Л.А.** Цит. работа. – С. 8. **5. Караваева Е. В.** Вопросы апелляционного производства в гражданском процессе: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Караваева Е. В. – Саратов, 2005. – С.10. **6. Гусаров К. В.** Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / К.В. Гусаров. – Х., 2011. – С. 6. **7. Караваева Е. В.** Цит. работа. – С. 10. **8. Скворцов О. Ю.** Институт кассации в российском арбитражном процессуальном праве (проблемы судостройства и судопроизводства): автореф. дис. на соискание научн. ступени канд. юрид. наук / О.Ю. Скворцов. – СПб., 2000. – С. 7. **9. Борисова Е. А.** Теретические проблемы проверки судебных актов в российском гражданском, арбитражном процессах: дис. ... д-ра. юрид. наук / Борисова Е. А. – М., 2005. – С. 7–9. **10. Тимченко Г. П.** Принципи цивільного та адміністративного судочинства в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук / Тимченко Г.П. – К., 2012. – С. 307–308. **11. Ніколенко Л. М.** Перегляд судових актів у господарському судочинстві: монографія / Ніколенко Л.М. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – С. 63–77. **12. Кирсанов В. Ю.** Производство по пересмотру судебных решений как форма судебного контроля: дис. ... канд. юрид. наук / Кирсанов В.Ю. – Владимир, Владимирский юридический институт ФСИН России, 2006. – С. 8. **13. Бентам И.** О судостройстве: по франц. изд. Дюмона изл. А. Книрим / Бентам И. – С.-Пб.: Тип. Правительствующего Сената, 1860. – С. 142; **Михайлов М. М.** Русское гражданское судопроизводство в историческом его развитии от Уложения 1649 года до Издания свода законов / Михайлов М.М. – СПб.: А. Смирдин (сын), 1856. – С. 169. **14. Гусаров К. В.** Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / К.В. Гусаров. – Х., 2011. – С. 10. **15. Ніколенко Л. М.** Перегляд судових актів у господарському судочинстві: монографія /Л. М. Ніколенко. – Донецьк : Юго-Восток, 2013. – С. 63. **16. Ломакіна О. А.** Перегляд судових актів господарського суду в апеляційному порядку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О.А. Ломакіна. – Донецьк, 2009. – С. 3. **17. Подвальный И. О.** Апелляция и кассация в арбитражном процессе Российской Федерации: автореф. дис. на соискание научн. ступени канд. юрид. наук / И.О. Подвальный. – СПб., 2001. – С. 6. **18. Орлов М. А.** Цит. работа. – С. 9. **19. Терехова Л. А.** Цит. работа. – С.11. **20. Борисова Е. А.** Цит. работа. – С. 11. **21. Пацация М. Ш.** Эффективность процессуальной деятельности проверочных инстанций арбитражного суда: дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.15 / Пацация М. Ш.– М., 2010. – С. 17. **22. Осетинский А. Й.** Організація та функціональні засади діяльності касаційної інстанції (на прикладі судової палати Вищого господарського суду України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А.Й. Осетинський. – К., 2005. – С. 9. **23. Оситова М. С.** Обжалование постановлений мирового судьи в апелляционном порядке: автореф. дис. на соискание

научн. ступени канд. юрид. наук / М.С. Осипова. СПб., 2005. – С. 10. **24.** Терехова Л. А. Цит. работа. – С. 12. **25.** Пацация М. Ш. Эффективность процессуальной деятельности проверочных инстанций арбитражного суда: дис. ... д-ра. юрид. наук / Пацация М. Ш. – М., 2010. – С. 17–18.

УДК 342.723

А. Б. КАСУМОВА

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ПАЦІЄНТАМ

Розглянуто окремі аспекти відшкодування моральної шкоди пацієнтам. Проаналізовано судову практику в питаннях відшкодування моральної шкоди пацієнтам. Виокремлено питання, які потребують подальшого наукового дослідження та удосконалення.

Ключові слова: моральна шкода, пацієнт, право на медичну допомогу, медична послуга, медичне право.

Касумова А.Б. Отдельные аспекты возмещения морального вреда пациентам

Рассмотрены отдельные аспекты возмещения морального вреда пациентам. Проанализирована судебная практика в вопросах возмещения морального вреда пациентам. Выделены вопросы, требующие дальнейшего научного исследования и усовершенствования.

Ключевые слова: моральный вред, пациент, право на медицинскую помощь, медицинская услуга, медицинское право.

Kasumova Anzhela. Some aspects of compensation for moral damage to patients.

Several specific aspects of compensation for moral damage to patients is considered. Court practice in terms of compensation for moral damage to patients is analyzed. Author determined questions that require further research and improvement.

Key words: moral damage, the patient, the right to health care, health care, medical law.

Звертаючись до закладу охорони здоров'я або до лікаря, який здійснює приватну медичну практику на підставі ліцензії, особа має на меті отримати медичну допомогу або медичну послугу на належному рівні та покращити своє здоров'я (стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя). Однак інколи за наслідком надання такої допомоги чи послуги, здоров'ю пацієнта може завдатись шкода (матеріальна або моральна). Виникає потреба в належному правовому захисті таких категорій осіб. Зважаючи на недостатнє теоретичне висвітлення цього питання, існує необхідність детальнішого дослідження окремих аспектів відшкодування моральної шкоди пацієнтам. Це і становить актуальність обраної теми наукового дослідження.

Питання відшкодування моральної шкоди пацієнтам були предметом розгляду таких науковців, як М.М. Агаркова, С.В. Антонова, В.В. Вітрянського, Г.Г. Горшенкова, Ю.В. Данилочкіної, С.В. Єгізарової, Н.І. Майданіка, М.Н. Малєїна, О.С. Погребняк, І.Я. Сенюти, С.Г. Стеценка та деяких інших.

© КАСУМОВА Анжела Борисівна – викладач кафедри медичного та фармацевтичного права Національного медичного університету імені О.О. Богомольця